

PAPER DETAILS

TITLE: İlk Osmanli Seçimleri ve Parlamentosu

AUTHORS: Seydi Vakkas TOPRAK

PAGES: 171-192

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4340>

İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu

Seydi Vakkas Toprak*

Özet: Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet rejimine geçişi sürecinde ilk seçimleri ve oluşan parlamento incelenmektedir. Osmanlı Devleti'ni dağılmaktan kurtarmak için XIX. yüzyılın son çeyreğinde mutlak monarşiden meşrutî monarşiye geçilmiştir. Meşrutiyetin ilanı için anayasa ve meclise gereksinim duyulmaktaydı. Bu amaçla Türk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi özel bir komisyona hazırlanmıştır. Seçimlerin yapılabilmesi için de "Talimât-ı Muvakkate" denilen geçici bir kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. Bu kararnameye göre yapılan seçim sonucu belirlenen 80 Müslüman ve 50 gayrimüslim milletvekilinden oluşan ilk Osmanlı Parlamentosu 19 Mart 1877 tarihinde padişahın huzurunda ilk oturumunu yapmıştır. Bu meclis 28 Haziran 1877 tarihine kadar birinci dönem çalışmalarını devam ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Meşrutiyet, Kanun-i Esasi, Meclis-i Mebusan, Seçim, İkinci Seçmen

The First Ottoman State Elections and Parliament

Abstract: This study analyzes the Ottoman State's first elections and parliament in the historical timeline of transition to constitutional government. For rescuing the Ottoman State, the regime was changed from absolute monarchy to constitutional monarchy at the last quarter of the 19th century. It was necessary to have a constitution and a parliament to introduce constitutionalism. Because of this reason, the first constitution of Turkish history Kanun-i Esasi (Basic Law or Constitution) was prepared by a distinctive commission. As a temporary legal basis for elections, a decree law was prepared, called the "Talimât-ı Muvakkate" (Transitory Instructions). According to this bylaw, assigned members of the parliament which was composed of 80 Muslims and 50 non-Muslims accomplished the first session of parliament on 19th March 1877 in the presence of the Sultan. This parliament stayed active until the date 28th June 1877, which is called first term of the parliament.

Keywords: First Constitutional Era, Ottoman Constitution of 1876, Chamber of Deputies, Election, The Second Voter

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, seyditoprak@gmail.com.

Giriş

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın sonuna doğru Batılı devletler karşısında oldukça zayıf bir durumda iken, 1856 Paris Antlaşması görüşmeleri sırasında ilan ettiği Islahat Fermanı ile azınlıklara yeni haklar vermek durumunda kalmıştır. Balkanlardaki milletler ise bağımsızlık düşüncesiyle devlete isyan ederken Batılı büyük devletlerin desteğini aramaktan da geri durmamışlardır. Osmanlı Devleti, Balkanlardaki isyanları bastırmaya çalışırken sık sık Batılı devletlerin baskısıyla karşılaşmıştır. Batılı devletler de Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki milletlere karşı tutumunu sert bulmuşlar, kendi aralarında düzenledikleri toplantılarda aldıkları kararları Osmanlı Devleti'ne bildirerek uyulmasını istemişlerdir.

Bu süreçte Osmanlı Devleti içerisinde, Batılı büyük devletlerin idare şekli olan "meşrutiyet" idaresini talep eden ideolojik bir grup ortaya çıkmıştı. "Yeni Osmanlılar" olarak bilinen bu grup Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi gazeteci, yazar ve düşünürlerle Mustafa Fazıl Paşa ve Mithat Paşa gibi devlet adamlarının fikirleri etrafında örgütlenmişti. Bunlara Veliaht Murat Efendi (V. Murat) da katılmıştı.

Yeni Osmanlılara göre; memleket Avrupa'daki gibi anayasalı ve meclisli bir idare tarafından idare edilirse işler daha iyiye gidecek, Avrupalıların baskıları sona erecek ve Osmanlı Devleti eskiden olduğu gibi güçlü bir devlet haline gelecekti. Meşrutiyet idaresini istemeyen Sultan Abdülaziz 1876 yılında tahttan indirilerek yerine V. Murat padişah yapılmıştır. Ancak yeni sultanın akıl sağlığının bozulması sonucu saltanatta yeniden değişiklik yapma zorunluluğu ortaya çıkmış ve üç ay sonra II. Abdülhamit saltanat tahtına getirilmiştir.

Bu sırada Balkanlardaki isyanları ve yapılacak ıslahatı görüşmek üzere Rusya, İngiltere ve Fransa elçilerinin öncülük ettiği İstanbul Konferansı'nın hazırlıkları yapılmaktaydı. Mithat Paşa ve çevresindekilere göre; padişahın atayacağı kişilerle Müslüman ve Gayrimüslim halktan seçilerek meydana gelecek federal bir meclis Osmanlı için kurtarıcı olabilirdi. Toplanacak olan devletlerarası konferansa böyle bir meclis ve anayasa ile çıkmak, üç devletin diplomasisinin amacını boşa çıkarmak olacaktı. Mithat Paşa bu nedenle Kanun-i Esasi'nin bir an önce hazırlanması için acele etmekteydi (Berkes, 2005, s. 312).

Yeni Padişah II. Abdülhamit de vakit geçirmeden anayasanın hazırlanması ve meşrutiyetin ilanı için çalışmaları başlatmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'yi hazırlamak üzere Mithat Paşa'nın başkanlığında, on altı mülkiye memuru, ilmiyeden on zat, askeriyeden iki ferik ve üç Hristiyan

müsteşardan oluşan özel bir komisyon kurulmuştur. İlk toplantısını 24 Eylül 1876 tarihinde yapan komisyon bir taraftan Kanun-i Esasi'yi hazırlamaya çalışırken diğer taraftan toplanacak parlamento için de yasa taslakları hazırlamıştır (Toprak, 2001, s. 18).

Seçim Yasası ile Seçim Usul ve Esaslarının Belirlenmesi

Kanun-i Esasi'yi hazırlamakla görevlendirilen komisyonun üzerinde çalıştığı konulardan biri de seçimlerin yapılarak Meclis-i Umumi'nin toplanmasını sağlamak olmuştur. Komisyon, meclisi oluşturacak üyelerin atamayla mı yoksa seçimle mi belirlenmesi konusu üzerinde titizlikle durmuştur. Âyan Meclisi üyelerinin tespiti tamamen padişahın takdirine bırakılmış, Mebusan Meclisi üyelerinin seçilmesi için de alt komisyonların görüşüne müracaat edilmiştir. Bu amaçla kurulan komisyonlar, kararlarını oy pusulalarıyla birlikte Kanun-i Esasi Tetkik Komisyonu'na vermişlerdir. Oy pusulalarında "üyelerin seçimle belirlenmesi gerektiği" yönündeki görüşün çoğunluk tarafından benimsendiği görülmüştür (BOA, YEE, No:71/42; Baykal, 1960, s. 615-616). Kanun-i Esasi'nin hazırlanarak ilan edilmesi uzun zaman alacağından ilk önce seçimlerin yapılması yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla, Osmanlı tarihindeki ilk siyasi seçim olan Mebusan Meclisi seçimlerinin, henüz bir seçim kanunu yokken yapılması zorunlu hale gelmiştir.

Seçimlerin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi, usul ve esaslarının belirlenmesini gerektirdiğinden, bugün "kanun hükmünde kararname" olarak adlandırabileceğimiz geçici bir yasa hazırlanmıştır. Anayasanın ilanından önce ve ilk seçimler için geçerli olmak üzere, "Talimât-ı Muvakkate" adıyla hazırlanan geçici yasa teklifi hükümet kararı haline getirilerek, Sultan II. Abdülhamit'in de onayı alınmış ve 28 Ekim 1876/10 Şevval 1293 tarihinde yürürlüğe konulmuştur (Mahmud Celaleddin Paşa, 1983, s. 178-179; Baykal, 1960, s. 609-612). Talimât-ı Muvakkate'nin eyaletler için uygulanması kararlaştırıldığından İstanbul ve çevresi (İzmit dâhil) ayrı bir seçim bölgesi olarak belirlenmiş ve bu bölgedeki seçim usullerini tespit etmek amacıyla 1 Ocak 1877/16 Zilhicce 1293 tarihinde "Beyannâme" ismiyle ayrı bir kanun hükmünde kararname ve seçilecek mebusların vilayetlere göre dağılımını gösteren bir "Cetvel" çıkarılmıştır (Başgil, 1946, s. 24-25; Armağan, 1978, s. 160; Tanör, 2002, s. 152).

Bu şekilde, bir taraftan komisyon Kanun-i Esasi lâyhaları üzerinde çalışırken, bir taraftan da seçimler yapılarak meclisin açılması sağlanacaktı. Meclisin

açılmasıyla devletin yönetim biçimi değişeceğinden farklı din ve milletlere mensup Osmanlı tebaası yönetimde söz sahibi olacak ve böylece yabancıların müdahalesinin önüne geçilecek ve parçalanma engellenecekti.

Seçim Usul ve Esasları ile Mebus Adaylığı İçin Gerekli Şartlar

Seçimlerle ilgili kanun hükmündeki kararname (Talimât-ı Muvakkate, Beyannâme ve mebus sayılarını tespit eden Cetvel) hazırlanıp ilan edildikten sonra sıra seçimlerin yapılarak meclisin toplanmasına gelmişti. Kanun-i Esasi'nin 66. ve 119. maddelerine göre mebusların seçimi; gizli oy esasına göre ve yalnız ilk defa toplanacak meclis için olmak üzere Talimât-ı Muvakkate'ye göre yapılacaktı (Kili, 1982, s. 18, 25; Kili ve Gözübüyük, 1985, s. 38, 44). Anayasanın hazırlık çalışmaları devam ettiğinden seçimlerin daha önce yapılması gerekmekteydi. Komisyonun hazırlayarak neşrettiği 4 Kasım 1876/17 Şevval 1293 tarihli Talimât-ı Muvakkate'ye göre ülke çapında 80'i Müslüman 50'si Gayrimüslim olmak üzere toplam 130 mebus (milletvekili) seçilecekti. Geçici seçim talimatnamesi, milletvekili olabilme şartlarını belirleyerek her vilayetten kaç milletvekili seçileceğini de karara bağlamıştır. Vilâyetlerin çıkaracağı mebus sayısı, vilayetin genişliğine ve önemine göre tespit edilmiştir.

Talimât-ı Muvakkate'ye göre mebus olabilme şartları anahatlarıyla şu esaslar üzerine belirlenmiştir:

- Osmanlı Devleti vatandaşı olmak.
- Her yönüyle emin ve itimada layık olmak, bunun için de ahlakının ve gidişinin temizliği ve dürüstlüğü ile tanınmış olmak.
- 25 yaşından aşağı olmamak.
- Devletin resmi dili olan Türkçe'yi bilmek.
- Seçildiği vilayetin halkından olmak.
- Adli veya siyasi bir cinayet ve suç ile mahkûm olmamak.
- Memleketinde az çok emlak sahibi olmak.
- Seçilecek kişi devlet memuru ise memurluktan ayrılmış olmak.

Seçilecek mebus sayıları ve şartları tespit edildikten sonra, seçimin iki dereceli olması kararlaştırılmıştır. Meclis-i Umumi'nin toplanması için gereken zaman az olduğundan İstanbul dışındaki vilâyetlerde, daha önce halk tarafından seçilmiş olan İdare Meclisi üyeleri "ikinci seçmen" kabul edilmişlerdir. Vilâyetlerdeki mebusları, İdare Meclisi üyeleri ikinci seçmen olarak seçmişlerdir.

Talimât-ı Muvakkate'nin sonuna eklenen bir cetvelde Meclis-i Mebusan için İstanbul ve vilâyetlerden seçilecek mebus sayıları belirlenmiştir. Adı geçen

cetveldeki vilâyetlere göre mebus sayıları ekte tablo halinde gösterilmiştir (Baykal, 1960; s. 613–614; Armağan, 1978, s. 157-159).

Talimât-ı Muvakkate'ye Göre Osmanlı Seçim Sistemi

Talimât-ı Muvakkate toplantı senesi için hazırlanmış geçici bir hukuk metnidir. Mebus sayısı 130 olarak belirlenmiştir. Talimât-ı Muvakkate'nin sonuna eklenen cetvelden anlaşıldığına göre mebusların 80'i Müslüman 50'si Gayrimüslim ahaliden seçilecektir.

Taşra için uygulanacak olan Talimât-ı Muvakkate hükümlerine göre seçim iki dereceli olacaktır. Mebuslar vilâyet, livâ ve kazâlardaki İdare Meclisleri âzaları tarafından seçilecektir. Tüm ülkede yeniden seçimlerin yapılmasına yeterli zaman olmadığından vilâyet, livâ ve kazâların İdare Meclisleri âzaları daha önce yörelerinin halkı tarafından seçildiklerinden ikinci seçmen olarak kabul edilmişlerdir. İkinci seçmenlerin belirleyeceği mebuslar dolaylı olarak halk tarafından seçilmiş kabul edileceklerdir.

Talimât-ı Muvakkate, Kanun-i Esasi'den farklı olarak bazı hükümler de içermektedir:

- Kanun-i Esasi her elli bin erkek nüfusun bir mebus seçeceğini belirttiği halde Talimât-ı Muvakkate tüm ülke için 130 mebus seçilmesi hükmünü getirmiştir.
- Kanun-i Esasi'de seçimlerin bir veya iki dereceli olmasıyla ilgili bir hüküm bulunmazken, Talimât-ı Muvakkate iki dereceli seçim sistemini benimsemiştir.
- Kanun-i Esasi'de seçilme yaşı 30 iken Talimât-ı Muvakkate'de 25 olarak tespit edilmiştir.
- Kanun-i Esasi seçilebilmek için emlak sahibi olmayı şart koşmazken Talimât-ı Muvakkate emlak sahibi olma şartını getirmiştir (Armağan, 1978, s. 155-156).

Talimât-ı Muvakkate seçim esaslarını tespit ederken “İstanbul ve Mülhakâtı” tabirini kullanmıştır. Daha sonra neşredilen “Beyannâme” isimli belge ile İstanbul ve çevresinin nerelerden ibaret olduğu belirlenmiştir. Beyannâme'nin metni Bekir Sıtkı Baykal tarafından *Belleten*'de yayımlanmıştır (Baykal, 1960, s. 616-623). Talimât-ı Muvakkate'ye göre İstanbul ve çevresi 20 seçim dairesine bölünmüş olup her daireden iki kişi ikinci seçmen olarak seçilecektir. İkinci seçmenleri seçebilmek için seçmenlerde bulunması gereken vasıflar da belirlenmiştir.

Bu sisteme göre ikinci seçmen olabilmek için gerekli şartlar şunlardır:

- Seçim yapılan dairenin ahalisinden olmak.
- Osmanlı vatandaşı olmak.

- Emlak sahibi olmak.
- 25 yaşından büyük olmak (Armağan, 1978, s. 156).

İstanbul ve civarı için çıkarılan Beyannâme de, seçimlerle ilgili bazı hükümler ihtiva etmektedir:

- İstanbul için 5'i Müslüman ve 5'i Gayrimüslim olmak üzere toplam 10 mebus seçilecektir.
- İstanbul ve çevresi 20 seçim dairesine ayrılmış olup bunlardan 18'i İstanbul içinde, 19. daire Kazâ-i Erbaa dâhil oldukları halde Makarrı Köyü ve Ayastefanos, 20. daire ise İzmit Sancağı ve civarıdır.
- Seçmenler için her mahallenin muhtarı bir defter düzenleyecektir. Bu defterlere kayıt olabilmek için en az bir seneden beri İstanbul'da ikamet etmiş olmak şarttır (Armağan, 1978, s. 160).

Seçimlerin Yapılması ve Parlamentonun Toplanması

İlk Mebusan Meclisi seçimlerinin yapıldığı dönemde, Osmanlı Devleti'nde henüz siyasi partiler yoktur. İdeolojik bir hareket olarak düşünülebilecek Yeni Osmanlılar Cemiyeti de bir siyasi parti şeklinde teşkilatlanmamıştır. Dolayısıyla Osmanlı Tarini'nin ilk parlamento seçimlerine siyasi partiler katılmamıştır. Bu seçimlerle ilgili hukuki belgelerde partilerden bahsedilmediği gibi o tarihte memleketimizde faaliyette olan siyasi parti de yoktur (Armağan, 1960, s. 160-163).

İstanbul ve civarındaki 20 seçim bölgesinden seçmenler toplam 40 ikinci seçmen belirleyecek, bu şekilde tayin olunan 40 kişilik ikinci seçmenler 10 kişiyi yukarıdaki esaslara göre mebus seçecektir (Aldıkaçtı, 1982, s. 61-62; Başgil, 1946, s. 25). Talimât-ı Muvakkate ve Beyannâme esaslarına göre seçimler yapılarak taşrada; İdare Meclisleri âzaları (ikinci seçmenler), Talimât-ı Muvakkate'de belirlenen seçilme şartlarını taşıyan kendi vilayetleri halkından, o vilayet için istenilen sayı kadar ismi bir kâğıda yazarak altına imza ve mühür koyduktan sonra kazada kaymakama, livâda mutasarrıfa teslim etmişlerdir. Kazâ ve livâlarda hazırlanan kapalı zarflar valilere teslim edilmiştir. Vilâyet İdare Meclisleri'nin de onayı alındıktan sonra on beş kişiden oluşan bir komisyon huzurunda zarflar açılarak oylar sayılmış ve en çok oy alanlar, o vilayetin mebusu olarak belirlenmiş ve evrakları vali tarafından Şurâ-yı Devlet'e gönderilmiştir. İstanbul için ise oy verme süresi beş gün olarak ilan edilmiştir.

Türkiye'de yapılan ilk seçimlerin ne zaman yapıldığı hakkında kesin bir tarih ortaya koymak oldukça güçtür. Taşrada ilk Meclis-i Mebusan üyelerinin tespiti için seçim yapılmayıp, İdare Meclisleri üyeleri ikinci seçmen olarak kabul

edilmişlerdir. Dolayısıyla ilk seçimler İstanbul ve çevresinde yapılmıştır. İstanbul ve çevresindeki seçim esaslarını belirleyen Beyannâme 16 Zilhicce 1293'te çıkarılmış olup bu tarih Miladi takvimde 1 Ocak 1877'dir. Ancak o dönemde kullanılan Rumi takvime göre yılbaşı Mart'ta olduğundan seçimlerin 1876 yılı içinde yapıldığı söylenebilir (Armağan, 1978, s. 160).

İstanbul ve çevresinin de seçimleri yapıldıktan sonra seçilen mebuslar İstanbul'a gelmeye başlamışlardır. Ülke genelinde seçilerek İstanbul'a gelen mebusların sayısı 69'u Müslüman ve 46'sı Gayrimüslim olmak üzere 115'tir. İlk Osmanlı Mebusan Meclisi 19 Mart 1877 Pazartesi günü Dolmabahçe Sarayında Padişah II. Abdülhamit tarafından açılmıştır. Mebusan Meclisi'nin ilk reisi padişah tarafından atanan Ahmet Vefik Paşa'dır (Armağan, 1978).

Talimât-ı Muvakkate gereği Meclis-i Umûmî'nin Rumi takvime göre 1 Mart 1293 Salı günü açılması gerekmektedir. Ancak mebusların çoğu henüz İstanbul'a ulaşamadığından meclisin açılış töreninin 7 Mart 1293 gününe ertelendiği gazetelere ilan verilerek duyurulmuştur. İlk Osmanlı Meclisi, Ethem Paşa'nın sadrazamlığında, Rumi tarihle 7 Mart 1293 Pazartesi günü¹ Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda padişahın nutkuyla başlayan görkemli bir törenle açılmıştır. Resmi müzakereler ise Ayasofya Camii yakınındaki Darülfünun binasında yapılmıştır. (Ahmed Saib, 1326, s. 112-114; Ahmed Saib, 1982-1983, s. 73-76; Abdurrahman Şeref, 1985, s. 162).² Bu bina İstanbul Adalet Sarayı olarak kullanılmakta iken 1933 yılında çıkan bir yangında yanmıştır.

Tören için İran'dan gelme altın taht Topkapı Sarayı'ndan getirilerek Muayede Salonu'na kurulmuştu. Tahtın sağ yanında sadrazam ve vükelâ, Osmanlı Gayrimüslim milletlerinin ruhani reisleri, Şurâ-yı Devlet ve adliye erkânı, solunda şeyhülislâm, kazaskerler, ilmiye erkânı ve yüksek mahkemelerin reisleriyle askeri erkân yer almıştı. Bu iki sıranın ön tarafında ise sağda Âyan üyeleri, solda Mebusan üyeleri yerini almıştı. Törende yabancı devlet elçileri ve temsilcileri de bulunmaktaydı. Padişah salona yanında Veliaht Reşat Efendi ve Şehzade Kemalettin Efendi olduğu halde Teşrifatçı Kamil Bey'in eşliğinde geldi. Sadrazam Ethem Paşa, Padişahın kendisine uzattığı nutku okuması için

¹ Rumî 7 Mart 1877 tarihinin Miladi karşılığı 19 Mart 1877 Pazartesi gününe tesadüf etmektedir. Nitekim II. Abdülhamid'in meclisi açılış nutkunun sonunda yer alan Hicri 4 Rebîülevvel 1294 ve Rumi 7 Mart 1293 tarihleri de aynı günü işaret etmektedir (Bkz: BOA, YEE, No: 71/25. Karal ise Meclis'in açılış tarihini 20 Mart 1877 olarak göstermektedir (Karal, 1995, s. 232).

² Ahmed Saib, Meclis'in açılış töreni ile ilgili geniş bilgi vermektedir.

Mabeyn Başkâtibi Sait Paşa'ya verdi. Sait Paşa'nın açılış nutkunu okumayı bitirmesiyle tören sona ermiş, şehrin çeşitli yerlerinden atılan topraklarla meclisin açılışı kutlanmıştı (Us, 1940, s. 4-7; BOA, YEE, No. 71/5).

Padişah nutkunda, meclisi açmaktan duyduğu memnuniyeti belirttikten sonra devlet idaresinin esasının adalet olduğunu, Osmanlı tebaasının din ve mezhep hürriyetini altı yüz seneden beri korumasının adalet sayesinde mümkün olduğunu ifade etmiştir. İmparatorluğun çöküşünü engellemek amacıyla Avrupa medeniyetine girmek gerektiğini, bunun için ilk teşebbüsü II. Mahmut'un gerçekleştirdiğini, Abdülmecit'in de onun izinde yürüyerek Tanzimat-ı Hayriye'yi ilan ettiğini belirtmiş ve sözlerini şu cümlelerle sürdürmüştür:

Kavânîn-i memleketin ârâ-yı umûmîyeye istinâdını elzem gördüm ve Kânûn-i Esâsî'yi ilân eyledim. Kânûn-i Esâsî'yi te'sîsden maksadımız; ahâlîyi rû'yet-i mesâlih-i umûmîyede hazır olmağa davet etmekden ibâret olmayup, belki memâlikimizin ıslâh-ı idâresine ve sû-i isti'mâlât ile kâ'ide-i istibdâdın imhâsına bu usûlün vesile-i müstakille olacağı cezm-i yakîndeğim. Kânûn-i Esâsî fevâid-i asliyyesinden başkaca beyne'l-akvâm husûl-ı ittihâd-ı uhuvvet esâsını temhîd ve halkça bir ömr-i saadet ve ireb te'sîs eylemek maksadını dahi câmi'dir (BOA, YEE, No: 71/25; Arı, 2011, s. 290; krş. Us, 1940, s. 10-11).

Açılış töreninden sonra Âyan ve Mebusan Meclisleri resmi müzakerelerin yapılacağı Ayasofya civarındaki eski Darülfünun binasında çalışmaya başladılar. Bu bina İstanbul Adalet Sarayı olarak kullanılmakta iken 1933 yılında çıkan bir yangında yanmıştır. Padişah tarafından tayin edilen Âyan Meclisi'nin toplantıları gizli olarak yapılmaktaydı. Âyan Meclisi Reisliğine padişah tarafından Server Paşa atanmıştı. Halkın seçtiği Mebusan Meclisi'nin toplantıları ise açık olarak yapılmaktaydı (Us, 1940, s. 13).

İlk Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilen mebuslar genellikle vilayetlerin İdare Meclisleri üyeleri arasından seçildiklerinden memleketin eşrafını temsil etmekteydiler. Mahalli problemleri olduğu kadar devletin genel sorunlarını da kavramış bulunmaktaydılar. Kanun-i Esasi'ye içten inanan mebuslar, meclis-teki hal ve hareketleriyle tarihin en büyük demokratik tecrübelerinden birini gerçekleştirmişlerdir (Kara, 1995, s. 233).

Meclis-i Mebusan'ın İlk Dönem İcraatları

Osmanlı İmparatorluğu'nda, ilk defa üç kıtada Yanya'dan Basra'ya, Van'dan Trablusgarp'a kadar uzanan topraklar üzerinde yaşayan çeşitli ırklara, dinlere

ve mezheplere bağlı insanların temsilcileri bir araya gelerek Meclis-i Mebusan'ı oluşturmuşlardı. Tarihte eşine az rastlanacak türde olacak bu meclis “Birleşik Osmanlı Milletleri”ni temsil etmekteydi (Kara, 1995, s. 233-234).

Meclis-i Umumî çalışmalarına başlamadan önce 20 Mart 1877 tarihinde Mebusan ve Âyan üyeleri şu şekilde yemin etmişlerdir: “Zât-ı Hazret-i Padişahîye ve vatanıma sadakat ve Kanun-i Esasi ahkâmına ve uhdeme tevdi olunan vazifeye riâyetle hilafından mücanebet eyliyeceğime kasem ederim” (Us, 1940, s. 22).

İlk meclisin çalışma dönemi içerisindeki toplantılarında üzerinde çalıştığı ve müzâkere ettiği konular ile görüştüğü kanun tasarıları Hakkı Tarık Us'un *Meclis-i Mebusan* isimli eserinde topladığı zabıt ceridelerinden aşağıya çıkarılmıştır (Us, 1940).

21 Mart 1877 tarihli toplantıda Meclis-i Mebusan'ın ikinci reis ve kâtiplerinin seçimi ile dâhili nizamnâme üzerinde görüşmeler yapılmıştır. 23 Mart'ta dâhili nizamnâme üzerinde görüşmeler devam etmiş, Kudüs Mebusu Yusuf Ziya Efendi ikinci reislerin seçimiyle ilgili dikkate değer bir konuşma yapmıştır. Kudüs Mebusu yaptığı konuşmayla, Tanzimat'la ortaya çıkan nesiller arası fikir çatışmasının Meclis'teki yansımaları aşağıdaki ifadelerle ortaya koymuştur:

“Bizde ihtiyarların ekserisi riyâset hizmetini îfâ edemez. Gençlerimiz mektep gördüklerinden her şeyi bilirler. Mebusu olduğum Kudüs Sancağı'nda yüz yirmi bin nüfus vardır. Görmüşüm ki ekser erbâb-ı istidâd gençlerdendir. Bunun için en müsinnî (en yaşlısı) yerine dirayetlisi yazılmalı.”

24 Mart'taki oturumda meclisin tatil günlerinin Cuma ve Pazar olduğu tespit edilerek dâhili nizamnâmenin görüşülmesine devam edilmiştir. 26 Mart tarihli oturumda bazı evraklar ilgili şubelere havale edildikten sonra padişahın nutkuna verilecek teşekkür mahiyetindeki cevap okunarak, gerekli görülen yerler tashih edilmiştir. 27-28 Mart tarihli oturumlarda padişahın nutkuna verilecek teşekkür mahiyetindeki cevap üzerinde görüşmelere devam edilmiştir.

29-31 Mart 1877 tarihleri arasında gizli oturumlar yapılarak Karadağ'ın toprak istekleri görüşülmüştür. Hariciye Nazırı Saffet Paşa meclise konuyla ilgili bilgi vermiş, Karadağ'la anlaşma yoluna gidilmesini, gerekirse Bugana isimli yerin Karadağ'a terk edilmesini, aksi taktirde Rusya ile savaş tehlikesinin söz konusu olacağından bahsetmiştir. Yapılan oylama sonucunda Karadağ'ın isteklerinin reddine ve hükümetin Karadağ'la haberleşmeyi kesmesine karar verilmiştir. Oylamada yalnız on sekiz Rum ve Ermeni kökenli mebus Karadağ'ın toprak

isteklerinin kabul edilmesi yönünde oy kullanmıştır (Ahmed Saib, 1982-1983, s. 79-83; Us, 1940, s. 48-49).

Daha önce görüşülmeye başlanan dâhili nizamnâme üzerinde 14 ve 16 Nisan günü müzâkereler devam etmiştir. Meclis 1, 7 ve 12 Nisan tarihli toplantılarda vilayet kanunu, 31 Mart, 14, 17, 18, 24 Nisan ve 3 Mayıs tarihli toplantılarda ise vilayet nizamnâmesi üzerinde müzâkerelerde bulunarak vilayetlerle ilgili düzenlemeleri tamamlayıp Âyan Meclisi'ne göndermiştir.

16 Nisan 1877 tarihli oturumda belediye nizamnâmesi görüşülmeye başlanmıştır. 21 Nisan'daki müzâkerelerde belediye nizamnâmesi üzerindeki görüşmelere devam edilirken, bir taraftan da bütçe müzakerelerine başlayabilmek için bazı konuların müzâkerelerinde acele edilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı gün matbuat nizamnâmesi ve memurların unvan ve maaşlarının düzenlenmesiyle ilgili kanun görüşülmeye başlanmıştır. 25 Nisan 1877 tarihli oturumda matbuat nizamnâmesi üzerinde görüşmeler yapılmış, 27 Nisan'da ise belediye nizamnâmesinin görüşülmesine devam edilmiştir.

21 Nisan'daki oturumda İstanbul Mebusu Hasan Fehmi Efendi söz alarak; mebusların padişahın davetiyle Büyükdere'deki donanmayı ziyaret ettiklerini ve memnuniyetlerinden dolayı meclisin bir teşekkürnâme göndermesini teklif etmiştir. Bu isteğin meclis tarafından uygun görüldüğü zabıtlardan anlaşılmaktadır. Mebuslar ayrıca 4 Mayıs 1877 Cuma günü Tersane-i Amire'yi ziyaret etmişlerdir.

25 Nisan 1877 tarihli oturumda, Petersburg Sefareti'nden gelen ve Rusya'nın savaş ilan ettiğini bildiren telgraf okunmuş, mebuslar Rusların savaş ilanı ile ilgili fikirlerini söylemişlerdir. O günkü oturum uzun sürmüş, mecliste bulunan bütün Hristiyan Rum ve Ermeni mebuslar Rusya'yı kınayarak, Rusların Hristiyanları koruma iddiasının boş olduğunu, bu iddiaların arkasında başka amaçların yattığını ve sonuna kadar Osmanlı Devleti ile beraber Rusya'ya karşı mücadele edeceklerini ifade etmişlerdir. Bazı mebuslar, Dahiliye Nazırı Cevdet Paşa ve Meclis Reisi Ahmet Vefik Paşa duyarlılıklarından dolayı Hristiyan mebuslara teşekkür etmişlerdir.

Meclis 26 Nisan'da Rusya ile savaş durumunu görüşmeye devam etmiştir. Padişahın, ordu komutanlarıyla donanma komutanlarına hitaben yazdığı, Rusya'nın savaş ilan ettiğini bildiren telgrafları okunduktan sonra mebuslar "*Allah muvaffak etsin*" diyerek hayır duada bulunmuşlardır. Suriye Mebusu Nakkaş Efendi, bütün Osmanlılara savaş ilan eden Rusya'nın uyanık bir düşman oldu-

ğunu, Hristiyanların oturduğu yerlerde ihtilal çıkarabileceğini belirttikten sonra dikkatli olunması gerektiğini, Rusya ile savaşabilmek için para gerektiğini ve bunun için lüzûm görülürse dış borç alınmasını tavsiye etmiştir. Nakkaş Efendi bütün vatandaşların fedakârlık göstermesini, yardım kampanyaları başlatılmasını, vekillere varıncaya kadar bütün memurların maaşlarının yarısını almaması gerektiğini, vatandaşların iki-üç yıllık vergilerini peşin vermelerini, ancak bu şekilde Rusya ile mücadele edilebileceğini ifade etmiştir.

7 (Pazartesi), 8, 9, 10, 12 ve 14 Mayıs 1877 günlerindeki oturumlarda Matbuat Nizamnamesi üzerindeki görüşmelere devam edip kabul edilen kanunu Âyan Meclisi'ne gönderen Mebusan Meclisi ayrıca İntihâb-ı Mebusan Nizamnamesini (Seçim Kanunu) görüşmeye başlamıştır. İntihâb-ı Mebusan Kanunu 10, 14, 15, 24, 28 Mayıs ve 2, 14, 19 Haziran 1877 tarihlerinde görüşülerek kabul edilmiş ve Âyan Meclisi'nin onayına sunulmuştur. Âyan Meclisi'nin kabul etmeyerek geri gönderdiği Seçim Kanunu, Mebusan Meclisi tarafından tekrar Âyan Meclisi'ne gönderilmiştir. Fakat bu kanun padişah tarafından tasdik edilmediği için yürürlüğe girememiştir (Armağan, 1960, s. 164).

12 Mayıs 1877 tarihli oturumda İngiltere elçisine verilecek olan mektup okunarak düzeltilmiş ve ikinci reisler tarafından İngiltere Elçiliği'ne verilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı gün ağnam rüsumunun artırılması ve memur maaşlarının eksiltilmesiyle ilgili iki kanun teklifi görüşülmüştür.

14 Mayıs 1877 tarihli oturumda, devlet gelir ve giderleriyle ilgili neler yapıldığının maliyeden sorulması üzerine Meclis Reisi ile bazı vekiller arasında konuşmalar olmuş ve konunun görüşülmesi sonraya bırakılmıştır. 15 Mayıs tarihli toplantıda ise meclis için gelecek çalışma dönemine yetiştirilmek üzere bir hizmet binasının yapılmasına karar verilmiştir.

19 Mayıs 1877 Cumartesi günü meclis, Belediye Nizamnamesi ve İdare-i Örfiye Kanunu'nu gündemine almıştır. 21 Mayıs'ta ise Kavâim-i Nakdiye (kâğıt para, banknot) Kanunu ile Padişah'a gazilik unvanının verilmesinin tebrikiyle ilgili bir arizayı görüşmüştür.

22 Mayıs'ta meclis; Hersek'e yardım teklifi, Vilâyât Belediye Kanunu ve Mahmut Nedim Paşa'nın dönemindeki icraatlarıyla memleketi zarara uğratmasıyla ilgili yarım kalan mahkemesinin bitirilmesi gibi konuları gündemine almıştır. Vilayet Belediyeleriyle İlgili Kanun meclisin 23, 28, 29, 30 ve 31 Mayıs 1877 tarihli toplantılarında görüşülmüş, 49. maddeye kadar olan kısım kabul edilmiştir. Ancak 31 Mayıs 1877 tarihli toplantının ikinci celsesinin tutanakları

bulunamadığından kanunun kesinlik kazanıp kazanmadığı bilinmemektedir. Dersaadet (İstanbul) belediye kanunuyla ilgili bir değişiklik kararı 14 Haziran 1877 tarihli toplantıda alınmıştır. 23 Mayıs'taki toplantıda Rusların saldırıları sonucu Ardahan'ın kaybedilmesiyle ilgili komutanlardan bilgi istenmesine karar verilmiştir.

2 Haziran 1877 tarihli oturumda muvazene-i maliye (bütçe) ve Gayrimüslimlerin askerliği konuları görüşülmüştür. Müslüman olmayan vatandaşların askere alınıp alınmaması üzerinde bazı tartışmalar yapılmış, kesin bir karara varılamamıştır. Muvazene-i maliye kanunu 4, 6, 7, 11, 13 ve 16 Haziran 1877 tarihlerindeki toplantılarda görüşülerek kabul edilmiştir.

7 Haziran 1877 tarihli oturumda Rus Harbi dolayısıyla hükümetin iç borç isteği görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında mebuslar, hükümeti beceriksizlikle ve işleri iyi yürütememekle suçlayarak ağır ithamlarda bulunmuşlardır. Meclis gereken kredi meselesini araştırmak için bir komisyonun kurulmasına karar vermiştir.

9, 14 ve 19 Haziran 1877 tarihlerindeki meclis oturumlarında, savaş dolayısıyla iç borçlanmanın nasıl yapılacağı konusunu görüşülerek, tüm sivil memurlar ve binbaşı rütbesinden daha üst rütbedeki subayların maaşlarının yüzde onunun mecburi borç olarak kesilmesi karara bağlanmıştır. Ayrıca Mösyö Kaistiro ismindeki avukatın, kaynağını açıklamadan hükümete yaptığı varidat teklifi de reddedilmiştir. Mösyö Kaistiro teklifinin uygulanması durumunda elde edilecek gelirden yüzde iki komisyon ücreti de talep etmiştir. 18 Hazirandaki toplantıda memurlardan da temettü vergisi alınmasına karar verilmiştir. 19 Haziran tarihindeki oturumda meclisin çalışma süresinin on gün uzatılması kararı alınmıştır.

28 Haziran 1877 tarihli oturumda Karadağ meselesi, Mekteb-i Sultani (bugünkü Galatasaray Lisesi) hukuk dersleri ve beraat ettiği halde on dokuz yıldır hapse yatan bir adamın tahliyesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

28 Haziran 1877'de ilk Meclis-i Mebusan son toplantısını yaparak birinci dönem çalışmalarını bitirmiş ve tatile girmiştir.

Sonuç Yerine: İlk Osmanlı Parlamento Seçimleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Türkiye'de yapılan ilk seçimlerin yasal dayanağı olan Talimât-ı Muvakkate ve Beyannâme adlı belgelere bakıldığında ilk seçimlerin şu özellikleri taşıdığı

görülmektedir:

- Seçimler anayasaya ve onun çıkarılacağını belirttiği kanuna göre yapılmamıştır. Seçimlerin yapıldığı tarihte seçim kanununu çıkaracak olan meclis henüz oluşturulmamıştır.
- Seçimler Talimât-ı Muvakkate ve Beyannâme adlı geçici belgelere dayanılarak yapılmıştır.
- Seçimler genele açık değildir. Seçimlere kadınlar katılmamıştır. Seçme ve seçilme hakkı sadece erkeklere verilmiştir.
- Seçimlere tüm erkek vatandaşların katılımı da sağlanmamıştır. Taşrada sadece İdare Meclisleri âzaları “ikinci seçmen” olarak seçimlere katılmışlardır. İstanbul ve civarında ise 25 yaşını bitirmiş bütün vatandaşlar seçmen olarak kabul edilmemişlerdir. Seçmen olabilmek için “*emlâke mutasarrıf olmak*” yani mülk sahibi olma şartı aranmıştır. Mülk sahibi olmayanlar seçimlere katılamamışlardır.
- Seçimlerin tek veya çift dereceli olduğu konusu tartışmalıdır. Taşra için çıkarılan Talimât-ı Muvakkate, İdare Meclisleri âzalarını ikinci seçmen saymıştır. Oysa ikinci seçmenlerin halk tarafından seçilmesi gerekmektedir. İstanbul ve çevresinde ise ikinci seçmenler halk tarafından seçilerek seçim kurallarına daha çok uyulmuştur.
- Seçimler basit çoğunluk esasına göre uygulanmıştır. Yani en çok oy alan adaylar kazanmıştır. Oyların eşit olması durumunda ise kur’a çekilmiştir.
- Seçimlere siyasi partiler katılmamıştır.

EXTENDED ABSTRACT

The First Ottoman State Elections and Parliament

Seydi Vakkas Toprak*

This study analyzes the Ottoman State's first elections and parliament in the historical timeline of transition to constitutional government. For rescuing the Ottoman State, the regime was changed from absolute monarchy to constitutional monarchy at the last quarter of the 19th century. It was necessary to have a constitution and a parliament to introduce constitutionalism. Because of this reason, the first constitution of Turkish history Kanun-i Esasi (Basic Law or Constitution) got prepared by a distinctive commission. As a temporary legal basis for elections, a decree law was prepared, called the "Talimât-ı Mu-vakkate" (Transitory Instructions). According to this bylaw, assigned members of the parliament which was composed of 80 Muslims and 50 non-Muslims accomplished of the first session of the parliament in 19th March 1877 in the presence of the Sultan. This parliament stayed active until the date 28th June 1877, which is called first term of the parliament.

The public opinion as well, had an effect on the preparation process of Kanun-i Esasi. Meanwhile, to establish the constitutional monarchy, *Yeni Osmanlılar Cemiyeti* (Young Ottomans), composed of important people from journalists, intellectuals and statesmen, was founded. Some members of the society; Ziya Pasha, Mithat Pasha and Namık Kemal took their place in the commission preparing the constitution. Articles written by Şinasi, Namık Kemal and Ziya Pasha became effective on the public.

Additionally, during the preparation period of the constitution, the national insurrections in Balkans also had an important effect on the preparation process. The Ottoman State quelled the insurrections using military power. However, Russia and powerful European countries were demanding the Ottoman State to do reforms which would give political rights to people living in Balkans. The ambassadors of related countries in Istanbul were in preparation of conducting a conference to fix these reforms. The arrangements of the Istanbul Conference, led by Russia, England and France were on the way of being completed.

* Asst. Prof. Dr., Adıyaman Universtiy Faculty of Arts and Sciences Department of History, seyditoprak@gmail.com.

According to the Ottoman administrators, a federal parliament composed of deputies from people appointed by Padishah and persons chosen from the public could be rescuers for the Ottoman State. To attend an assembling international conference with such a parliament and law constitution would negate the aim of the diplomacy of the three countries. Because of this, Mithat Pasha who was in the leader position of The Young Ottomans demanded an urgent announcement of the constitutional monarchy. Abdulhamid II commenced the preparations discussions of the constitution forth with. To prepare Kanun-i Esasi, the first constitution of the Ottoman State, under the leadership of Mithat Pasha a commission comprised of sixteen persons from civil service, ten persons from the ulema, two persons from military service and three Christian counselors was founded and thus, the preparation of the constitution begun.

The commission also had to carry out elections and assemble the parliament. In the Ottoman Parliament, the General Assembly was divided into two sections as *Meclis-i Ayan* (Senate, Upper House) and *Meclis-i Mebusan* (Chamber of Deputies, Lower House). Members of the *Meclis-i Ayan* were appointed by the Padishah, and deputies in *Meclis-i Mebusan* were elected by people. Since the preparation and announcement of the constitution would take a long time they decided to do elections first. Thereby the election of *Meclis-i Mebusan*, the first political election of The Ottoman State, was done in such a situation that there was no election law prepared.

On the grounds that there was no clear constitution and election law, to carry out the election a decree called “Talimât-ı Muvakkate” (Transitory Instructions) was enacted. This transitory law valid for the first elections would be applied only in provinces. For Istanbul and its vicinity another decree law called “Beyannâme” was enacted. In addition, a document called “Cetvel” showing the distribution of deputies according to the provinces was published.

In 1876 the terms for being elected as a deputy were indicated as;

- to be an Ottoman citizen,
- to be dependable, honest, and to have good moral values,
- not to be younger than 25 years old,
- to know Turkish,
- to be a member of the society he will be elected from inside,
- not to have received sentence neither because of an ordinary crime nor a political crime,

- to have reasonable property in his hometown,
- On the other hand, the necessary conditions for voting were;
- to be one of the people where the election to be carried,
- to be an Ottoman citizen,
- to have property and
- to be older than 25 years old.

Talimât-ı Muvakkate and Beyannâme, the legal ground of the first elections held in Turkey, carried these characteristics written above. The elections were not done according to the constitution and the election law which constitution indicated to be enacted. While the elections were being carried, the parliament which would do the election law had not been formed yet. Therefore, elections were held based on temporary documents called Talimât-ı Muvakkate and Beyannâme. The elections were not open to all; only men were allowed to vote and to run as candidate, while women could not participate in the elections. Even all men were not allowed to vote and be candidates; the ones selected for local administrations formerly in countryside participated elections as “second voter”. All citizens older than 25 years old in Istanbul and its vicinity were not able to participate in the elections. To be able to be a voter, it was obligatory to have property.

It was decided that a total of 130 deputies would be determined through a two graded election, carried out countrywide. 80 of them would be Muslims, and 30 of them non-Muslims. 69 Muslims and 46 non-Muslims - in total 115 deputies were elected countrywide. The first session of the first Ottoman Chamber of Deputies was opened by Abdulhamid at Dolmabahçe Palace on Monday, 19 March 1877.

It is a controversial issue whether the elections were one or two graded. According to Talimât-ı Muvakkate, local administrative members were accepted as second voters in countryside. However, indeed, the second voters had to be elected by the public. In Istanbul and its vicinity, on the other hand, election rules were more respected, namely second voters were elected by the public. The elections were held based on the simple majority, i.e. the voters getting more votes were the winners. If the votes were equal the winners were identified by lot.

The political parties did not participate in the 1876 elections. No political party was mentioned in the juridical texts related to the election. Even though The Young Ottomans could be thought as a political party having an ideological

structure, still there was no political party which had activities in Ottoman territories at that time.

It is the first time that in the Ottoman Empire on the three continents from Yanya to Basra, from Van to Tripoli (Trablusgarb) the representatives of people from different races, religions and schools came together and formed *Meclis-i Mebusan*. This parliament, a rare example that could hardly ever be witnessed in history, was representing united Ottoman nations.

The first Chamber of Deputies worked very well since it had many literate and notable persons from provinces. During the short period that the parliament was opened, it discussed and finalized interior codes of practice, provincial codes of practice, municipal codes of practice, the press code of practice, election laws, inquiry of income and expenses from the state revenue, martial law, currency (banknote) and budget laws, drafting non-Muslims into military service and many other law proposals. Secret sessions were held and the land demands of Montenegro, the danger of war with Russia and the declaration of war were discussed in that parliament.

Keywords: First Constitutional Era, Ottoman Constitution of 1876, Chamber of Deputies, Election, The Second Voter

Kaynakça | References

Abdurrahman Şeref Efendi. (1985). *Tarih musahabeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ahmet Saib. (1326). *Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı*. Mısır.

Ahmet Saib. (1982-1983). *Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı*. Turfan, R. (Sadeleştirilen). İstanbul, 1982-1983.

Aldıkaçtı, O. (1982). *Anayasa hukukumuzun gelişimi ve 1961 anayasası*. (4. bs). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Arı, B. (2011). Meclis-i Mebusan'ın açılış töreni ve II. Abdülhamid'in açılış nutku / The opening ceremony of Meclis-i Mebusan and the address of Abdülhamid II. II. *Abdülhamid –Modernleşme sürecinde İstanbul / Istanbul during the modernization process–* içinde (s. 283–296). Coşkun Yılmaz (Ed.). İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti.

Armağan, S. (1978). Memleketimizde ilk parlamento seçimleri. *Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı Armağanı* içinde, s. 147-168, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı. No: 71/5, 25, 42.

- Başgil, A. F. (1946). *Hukukun ana mesele ve müesseseleri*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Baykal, B. S. (1960). Birinci Meşrutiyete dair belgeler. *Belleten*, 24 (96), 601–636.
- Berkes, N. (2005). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. (7. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi, VIII*. (4. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaya, S. K. (1991). *1876 Kanun-i Esasi’sinin hazırlanması ve Meclis-i Mebusan’ın toplanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kili, S. (1982). *Türk anayasaları*. İstanbul: Tekin Yayınları.
- Kili, S. ve Gözübüyük, Ş. (1985). *Türk anayasa metinleri: Sened-i İttifaktan günümüze*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Mahmud Celaleddin Paşa. (1983). *Mir’ât-ı hakikat: Târihi gerçeklerin aynası I-III*. İ. Miroğlu (Haz.). İstanbul: Berekat Yayınları. (Orijinal çalışmanın basım tarihi: 1326).
- Tanör, B. (2002). *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri*, (8. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Toprak, S. V. (2001). *Birinci Meşrutiyetin ilanı meselesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Us, H. T. (1940). *Meclis-i Mebusan: 1293/1877*. İstanbul: Vakit Gazetesi Matbaası.

EKLER

Ek 1: Meclis-i Umumî'nin Suret-i İntihâbına ve Tayinine Dair Ta'limat-ı Muvakkate

Bu defa ittifak-ı ârâ ile verilen karar üzerine müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr ü irade-i seniyye-i Hazret-i Padişahî mantuk-i âlîsine tevfikan Dersaadet'te teşkil olunacak Meclis-i Umumî'nin iktiza eden nizâmât-ı esasiyye ve dâhiliyyesi bir taraftan tedkik ve tanzim olunmakta bulunduğundan anların husûl ve takarruruna kadar bu seneye mahsus olmak üzere meclis-i mezkûr âzasının suret-i intihab ve tayinine dair ta'limat-ı muvakkatedir.

Birinci madde: Meclis-i Umumî başka başka iki heyeti câmi' olup birisi sunûf-i ahali tarafından usulü üzere intihab olunan vekillerden mürekkebdir. Bunun vazâif-i ahkâm-ı şer-i şerife ve memleket ve milletin levâzim-i hakikiyye-i meşruasına tevfikan tanzim ve teşisi iktiza eden kavânin ve nizâmât lâyhalarını müzakere etmek ve devletin varidat ve masarîfâtı muvazenesini tedkik ve cereyanına nezaret eylemek hususlarından ibaret olup âzasının adedi bu senelik lâakal yüzyirmi nefer olacaktır. Meclis-i Umumî'nin bu heyetine Meclis-i Mebusan denilir. Diğer taraf-ı devletten nasb olunan âzadan mürekkep olarak anın vazâif-i esasiyyesi dahi Meclis-i Mebusan'da müzakere ile karar verilen maddeleri tekrar tedkik ile babda yapılacak nizâmât-ı mahsusasında tahdid olunan şerâyita tevfikan bunları tasdik etmek veyahut red eylemek veya tâdil ve tahsis için yine Meclis-i Mebusan'a göndermek hususlarından ibarettir. Meclis-i Umumî'nin bu heyetine Meclis-i Âyan tesmiye olunur.

İkinci madde: Meclis-i Mebusan'a alınacak âzanın sunûf-ı tebea-i Devlet-i Aliyye tarafından intihabı için lâzımgelen nizamnameleri yapıp neşr olunacak ise de bu senelik vakit geçirmemek için muvakkaten bir kaide-i intihabiyye tahsisi iktiza eylediğine ve her vilâyet dahilinde bulunan merkez-i vilâyet ve liva ve kazaların idare meclisleri âzası zaten intihab-ı ahali ile mansûb oldukları cihetle merkez-i saltanat'ta yapılacak Meclis-i Mebusan âzasının işbu mahallî idareler tarafından intihabı bilvasıta ahali canibinden intihab olunmuş hükmünde bulunacağına binaen taşralarca emr-i intihab bu senelik işbu kaideye tevfiq kılınacaktır.

Üçüncü madde: Meclis-i Mebusan'a intihab olunacak âzanın ber mucib-i hatt-i hümayun âsâr ve harekâtı cümlelerin mevsuk ve mu'temedi olmak için şahıs ve zatlarının beyne'n-nas hüsn-i sîret ve ahlâk ile mâruf ve muttasıf ve devletin lisan-i resmîsine vâkıf olması ve sinnen yirmibeş yaşından aşağı bulunmaması ve

müddet-i ömründe hiçbir cinayetle veya politika cunhası ile mâhkum olmaması ve memlekette az çok emlâk sahibi bulunması şerâyit-ı esasiyyeden olmağla sunûf-i tebaa-i Devlet-i Aliyye'den bu evsaf-ı camî' olan her şahsın Meclis-i Mebusan âzalığına intihab olunmağa salâhiyyeti vardır. Ve fakat âzalığa intihab olunacak zat bi'l-fil muvazzaf memurîn-i devletten olduğu ve kendisi intihabı kabul ettiği halde terk-i memuriyet etmesi lâzımgelir; ve şurası ma'lûm olmalıdır ki her vilâyetten intihab olunacak mebusan yalnız o vilâyetin veyahut bir sınıf ahalinin mebusânı olmayıp memâlik-i Devlet-i Aliyye umum ahalisinin mebusânı olacaklardır.

Dördüncü madde: *Bu senelik her vilâyetten istenilecek âzanın aded ve mikdarı başkaca yapılan cedvelde gösterildiği vechile muayyen olduğundan bir vilâyete merbut olan sancaklar dahilinde ne kadar kaza var ise anların ve merkez-i liva meclisleri ile merkez-i vilâyet idare meclislerinin intihab-i ahali ile mânsub olan âzası münferiden Meclis-i Mebusan için müslim ve Gayrimüslim kaç nefer âza istenilmiş ise anın için dahil-i vilâyette bulunan kazaların kaymakamları ile elviye mutasarrıflarına melfuf suret mucibince birer mektup yazılıp mealinde vilâyetten meselâ Müslim şu kadar ve Gayrimüslim şu kadar âza istenilmiş olduğundan bahisle bunların suret-i intihabı ne vechile olacağı târif olunacaktır. Anın üzerine idare meclisleri âzay-i müntehabesinin her biri vilâyet dahilinde olan ve hal ve sıfatı üçüncü maddenin târifâtına muvafık bulunan Müslim ve Gayrimüslim zevâtın matlûb olan sınıf ve adede müsavi her kimleri münasip görürler ise memurîn-i mülkiyyenin medhali olmayarak isimlerini bir varakaya tahrir ile zeylini imza ve temhir edip bu varakayı bir zarf derununa vaz' ile üzerini mühürleyüp kaymakama teslim edecek ve her kaza meclis-i idare âzası tarafından bu vechile başka başka zarf derununda membûren kaymakama ve liva idare meclisi âzaları canibinden mutasarrıfa verilecek evrak zarflarının mühürleri açılmıyarak vali-i vilâyete gönderilecektir. Kaza ve liva meclislerinin evrakı bu vechile merkez-i vilâyete gelip cem' olduktan ve merkezi vilâyet idare meclisi âzasının dahi merkez-i vilâyet olan kaza için bu kaide üzere reyleri alındıktan sonra vali-i vilâyetin riyaseti altında adedi on beş kişiyi tecavüz etmemek üzere erkân-ı vilâyetten ve ulemâdan ve milel-i mevcude ruesa-yi ruhaniyyesinden mürekkebe bir tedkik meclisi akdiyle ortada evrak-ı intihabiyye zarflarının mühürleri küşad olunarak mecâlis-i idare tarafından intihab evrakına yazılmış olan zevât hakkındaki reyler ta'dad ile vilâyetten istenilen âzanın sınıf ve adedine müsavi olmak üzere kaç neferin hakkında ekseriyyet-i ârâ hasıl olmuş ise anlar tercih olunarak ve şayed bazı isimde ârânın müsavâtı görülür ise anlar hakkında dahi kura çekilerek taayyün edecek zevâta*

derhal beyan-ı keyfiyyet olunacak ve evrak-ı intihabiyye dahi birinci sene Şûray-ı Devlet'te tedkik olunmak üzere başkaca takımı ile ve yapılacak cedveliyle vali-i vilâyet canibinden Babîâli'ye gönderilecektir.

Beşinci madde: Meclis-i Mebusan'ın Dersaadet'te bidâyet-i teşekkülû Kânun-i evvel ibtidasından olmak üzere mukarrer ise de bu senelik ibtiday-i küşadı Mart evâilinden olup müddet-i devamı dahi lâakal üç ay olmak mukarrer bulunduğundan intihab olunacak âzanın başka başka tahrirât-ı mahsûsa ile bu tarafa gönderilmeleri ve her birinin kaç rey içinde ne mikdar rey ile tercih olunduklarını mübeyyin yedlerine Tedkik Meclisi âzasının mühürleri ile birer mazbata verilmesi iktiza eder.

Altıncı madde: Meclis-i Mebusan'a Dersaadet'ten alınacak âzanın intihabı için nefis-i şehir ile mülhakatı yirmi daireye taksim olunarak her daireden âza intihabına vekil olmak üzere ikişer zat istenilecektir. Binaenaleyh her dairede o dairenin mütemeyyizân-i ahalisinden mürekkeb birer komisyon teşkili ile o daire ahalisinden ve tebea-i devlet-i âliyyeden emlâke mütasarrıf olan yirmibeş yaşını mütecaviz bulunan mezkûr ahali mahalleleri i'tibariyle ayrı ayrı dâvet olunarak Meclis-i Mebusan için âza intihab etmek üzere taraflarından ikişer vekil intihab edeceklerinden herkes işbu vekâlete kimi intihab edecek ise komisyonda tutulacak deftere kayd olunup hitamında her kimin isminde ekseriyyet hasıl olmuş ise anlardan iki kişi vekâlete tercih ve tâyin olunacaktır. Yirmi daireden bu vechile tâyin olunan vekiller devlet tarafından tahsis kılınacak bir mahalde ictima' ederek vilâyetlerde mecâlis-i idarenin icra edecekleri intihab usûlüne tevfikân Meclis-i Mebusan'a istenilen âzanın adedine müsavi ve üçüncü maddede muharrer ta'rifâta muvafık bulunmak üzere her bir vekil Dersaadet ahalisinden kimleri tensib eder ise isimlerini bir vakaraya tahrir ve zeylini imza veya temhir edip ve bu vakarayı bir zarf deruruna vaz' ile mühürleyüp bunlar takımı ile Şehir Emaneti tarafından Şuray-ı Devlete gönderilecek ve merkez-i vilâyatta cari olan usul vechile evrak-ı merkume Şuray-ı Devlette bi't-tedkik isimlerinde ekseriyyet hasıl olan zevât tercih ile memuriyyetleri ilân olunup yedlerine şahadetname verilecektir.

Yedinci madde: Meclis-i Mebusan âzasının her birine Dersaadet'e yevm-i vurûdlerinden i'tibaren şehriyye üçerbin kuruş verileceği ve taşralardan gelecek olanların avdet harcırahları tesviye olunacağı gibi mahallerinden Dersaadet'e kadar masârıf-ı seferiyyeleri için dahi üçer bin kuruş aylık hesabı ile ve mesafe i'tibariyle bir muvazzaf memura nizâmen nekadhar harcırah verilmek lâzımgelur ise ana tevfikân bi'l-hesab ol mikdar akça mahalleri mal sandıklarından i'tâ kılınacaktır; ve âzay-i matlubenin iki sülüsü Dersaadet'te ictima ettikte Meclis-i Mebusan

âzay-i bakıyyenin vürûduna bırağılmayub bi'l-istizân sâdır olacak irade-i seniyye mucibince meclis-i mezkûr hemen küşad olunacaktır.

10 Şevval 293–29 Ekim 1876 (Baykal, 1960, s. 609-612).

Ek 2: Vilayetlere Göre Mebus Sayılarını Gösteren Tablo

Vilayeti	Müslim	Gayri Müslim	Vilayeti	Mislim	Gayri Müslim
Edirne	4	4	Aydın	3	2
Tuna	3	3	Adana	2	1
Selanik	3	3	Konya	2	1
Sofya	2	2	Halep + Zur	3	1
Bosna	3	3	Suriye+Kudüs+ Cebel-i Lübnan	4	3
Hersek	2	2	Bağdat	2	1
İşkodra	2	2	Basra + Necid	2	-
Manastır	2	2	Cezayir-i Bahr-i Sefid + Kıbrıs	2	3
Yanya	3	3	Girit	1	1
Hüdavendigâr + Canik	2	2	Hicaz	2	-
Kastamonu	2	-	Yemen	2	-
Ankara	2	1	Trablusgarb	2	-
Sivas	2	1	Dersaadet	5	5
Trabzon	2	1	Tunus	5	-
Erzurum	2	2	Mısır	5	-
Diyar-ı Bekir + Harput	2	1			
Toplam				80	50
Genel Toplam				130	